

Marija Zhygalova

ZWIĄZKI KULTURALNE KAJETANA KRASZEWSKIEGO Z ZACHODNIM POLESIEM (W GRANICACH BIAŁORUSI)

Adnotacja

W artykule rozpatrywane są związki kulturowe Kajetana Kraszewskiego z Zachodnim Polesiem w granicach współczesnej Białorusi.

Na przykładzie analizy stronicy jego biografii, związanych z Prużanami, pokazano stosunek pisarza do Dołhego, majątku na Prużańszczyźnie, do krewnych i bliskich, do ciągle zmieniających się tradycji narodowo-kulturowych.

Zwrócono uwagę i na te cechy osobowości, które sprzyjały rodzinie Kraszewskich w procesie adaptacji do życia i przetrwania w specyficznych warunkach, które ukształtowały się w regionie w przeciągu długiego okresu czasu.

Słowa kluczowe:

Ród Kraszewskich, Dołhe, Kajetan Kraszewski, właściciel majątku, dwór szlachecki

„spadek wielkiego poety należy do wszystkich narodów słowiańskich, całej Europy, całej cywilizacji ziemskiej”
(A.Maldis „Geniusze się nie dzielą” // Rosyjska Białoruś z 23.12.2008)

Historia rodu Kraszewskich na Białorusi od dawna stała się przedmiotem badań nie tylko polskich, ale także białoruskich badaczy, ponieważ dziewiętnastowieczna Białoruś zajmowała w życiu rodu Kraszewskich bardzo ważne miejsce.

Zauważmy, że na Prużańszczyźnie i na Kobryńszczyźnie Kraszewscy posiadali wielu krewnych po linii matki. Dziadek i babcia Józefa Kraszewskiego – Błażej i Anna Malscy – mieli trzy córki i syna Wiktora, który zmarł jako kawaler, a córki wyszły za mąż na Prużańszczyźnie. Zofia - za Jana Kraszewskiego, Konstancja – za Kazimierza Moraczewskiego, a Józefa – za swojego ciotecznego brata Michała Szwykowskiego¹, który później będzie prowadził gospodarstwo w Prużanach i na Białousowszczyźnie, dopóki najmłodszy syn Walenty będzie studiować na Uniwersytecie Dorpckim. W tym czasie Michał, już „jaśnie wielmożny marszałek powiatu” mieszka w Prużanach. W późniejszym okresie będzie on kierować podziałem majątku. W rezultacie Prużany otrzyma Walenty „... części tak podzielił (Michał – M. Ż.), że Prużany były o wiele lepsze. Jednakże Walenty nie chciał wybierać, zdawszy się na los, i los mu przeznaczył Prużany”².

¹ O rodzinie Szwykowskich czyt. w *Domowej kronice* K. Kraszewskiego, w ks.: Гусева, Р.Н., *В поісках Юзефа Краішевскаго: проза і пераводы. Руслана Гусева*. Брэст: Альтэрнатыва, 2012 – S..37.

² Гусева, Р.Н., *В поісках Юзефа Краішевскаго: проза і пераводы*. Брэст: Альтэрнатыва 2012, s. 38.

Warto przypomnieć, że Jan Kraszewski, ojciec Józefa, Kajetana i Lucjana Kraszewskich, właściciel majątku we wsi Dołhe, był pochowany obok szerszewskiego kościoła (wieś Szerszewo, rejonu Prużańskiego, Białoruś).

Po śmierci ojca właścicielami majątku w Dołhem byli bracia Józefa, najpierw Lucjan Kraszewski (1846-1868), który urodził się w Dołhem w 1820 roku, a następnie Kajetan Kraszewski, który również urodził się w Dołhem w 1827 roku. Kajetan wykupił Dołhe od swojego brata Lucjana i od 1868 roku został jego właścicielem. Później, w „Kronice domowej” Kajetan będzie wspominać o ojcowskim majątku w Dołhem, i jak słusznie zauważyła R. N. Gusiewa „którego urządzenie i życie, dawno temu burzliwe, jak się wydawało, najbardziej odpowiadały zamiłowaniom duchowym samego Kajetana Kraszewskiego”³.

Później właścicielem Dołhego zostanie syn Kajetana Bogusław (ur. w 1857 r., a następnie odziedziczą go każdy po części majątku do 1939 roku i synowie Bogusława, Janusz, urodzony w Dołhem w 1894 roku, Mieczysław, urodzony w 1900 roku, i córka Bogusława Maria z Kraszewskich Prużyńska, urodzona w 1906 roku⁴.

Nic dziwnego zatem, że dla Kajetana Kraszewskiego Prużańszczyzna była i jego „małą ojczyzną” i obiektem badań, i źródłem natchnienia. A cóż takiego reprezentowało sobą ojcowskie gospodarstwo w Dołhem na początku 19 wieku, które znajdowało się w odległości 10 km od Prużan? Należy zauważyć, że pierwsza wzmianka o Prużańskiej włości dotyczy 1433 roku⁵. Według samego J. I. Kraszewskiego, pisarza i historyka, tak samo, jak i według innych uczonych, nazwa powstała w związku z zasiedleniem tu Prusaków, ratujących się przed chrześcijanami (Krzyżakami) (Prusy, Prusjany, Pruszany). Od 1487 roku Prużany są znane pod nazwą Dobuczyn.

Do 1519 roku Prużany znajdują się w składzie Księstwa Kobryńskiego. Po śmierci księcia kobryńskiego, Iwana Siemionowicza, Prużany przeszły w ręce jego żony Fedory, następnie, na podstawie przywileju Wielkiego Księcia Litewskiego Zygmunta I Starego – do marszałka W. Kostewicza. Wchodziły one w skład Starostwa Kobryńskiego, a od 1520 roku znalazły się w powiecie Kobryńskim województwa Podlaskiego, zaś od 1566 roku – w powiecie i województwie Brzeskim.

W 16 wieku należały do królowej Rzeczypospolitej Bony i jej córki Anny. W Prużanach odbywały się 4 jarmarki w roku. Zgodnie z inwentarzem 1563 r.,

³ Гусева, Р.Н. В поисках Юзефа Крашевского: проза и переводы /Руслана Гусева. – Брест: Альтернатива, 2012. – 196с. – С. 36.

⁴ Wykaz imion Kraszewskich, związany z Dołhem i kserokopia klepsydry, wydrukowanej w Warszawie, która była rozesłana do krewnych i bliskich, powiadamiąca o śmierci Kajetana Kraszewskiego, terminie przewozu jego ciała do Wisznic i mającym się tam odbyć pogrzebie, zob. w książce: Гусева, Р.Н., dz. cyt. s.137-138.

⁵ Tutaj i dalej o Prużanach wzięto z Internetu: ru.wikipedia.org.wiki Пружаны.

w Prużanach było 1250 mieszkańców, 7 ulic, 278 gospodarstw. W 16 wieku istniał prużański „dwór królewski”(drewniany dwór, dwa skrzydła, stajnia, szopa, łaźnia, piekarnia, 4 spichlerze, młyn wodny, sad). 6 maja 1589 roku król Zygmunt III, za wstawiennictwem ciotki swojej królowej Anny, podarował mieszkańcom Prużan magdeburskie prawa, „na wieki wieków”.

W czasie wojen, trwających od połowy 17 do połowy 18 wieku, miasto było bardzo zrujnowane, liczba budynków zmniejszyła się pięciokrotnie.

W 1776 roku zostało też pozbawione prawa magdeburskiego. Pod koniec 18 wieku prawa zostały przywrócone, a liczba mieszkańców (w 1791 roku) wzrosła do 2094. W 1791 roku Prużany wchodziły w skład Rosji: miasto, centrum powiatu guberni Słonimskiej, od 1797 Litewskiej, a od 1801 roku – guberni Grodzieńskiej. W 1845 roku Prużany otrzymały nowy herb: na jasnobrażowym tle przedstawiona została jodła z wiszącą na gałęziach myśliwską trąbą. Zniesienie prawa pańszczyźnianego w 1862 roku sprzyjało ekonomicznemu rozwojowi miasta.

Do tego czasu majątek Kraszewskich w Dołhem popadł w ruinę, ponieważ w 1863 roku Józef emigrował, a w 1864 roku zmarł stary właściciel Jan. Nad majątkiem, którego faktycznym właścicielem był Lucjan, pojawiła się groźba konfiskacji za pomoc powstańcom. Uniknąć tego udało się dzięki temu, że majątek był zapisany na zmarłego ojca. Sam Lucjan za uczestnictwo w powstaniu był zesłany na Syberię. W tej sytuacji głównym depozytariuszem rodowego spadku został Kajetan Kraszewski. W latach 1880-ch napisał on tu kilka artykułów, powieści i szkiców historycznych. W sąsiedniej wsi Zagorje, według wspomnień Kajetana, mieszkał były komendant garnizonu Zamku w Nieświeżu (w czasach króla Radziwiłła) Franciszek de Larzak z potomstwem.

Oto jak o tym pisze Kajetan:

„...w sąsiedztwie z Dołhem, w Zagorje, mieszkał jakiś Larzak (możliwe, że Franciszek de Larzak, pochodzący z francuskich emigrantów 1786 roku), który był komendantem nieświeskiej twierdzy, a dokładniej, ochrony pałacowej, znam tylko jego wnuka, żyjącego do dziś, nasz ojciec znał jego dziadka, staruszka, który o księciu Karolu jako świadek opowiadał mnóstwo ciekawych rzeczy ... Opowieści starego Larzaka sam nie słyszałem. Nasz ojciec powtarzał niektóre z nich, jednakże, i tych ja, na nieszczęście, słyszałem niewiele. Ale stary komendant zawsze wzdychał tęsknie za swoim starym panem i dobroczyńcą, błogosławiąc jego pamięć, przedstawiał go także jako człowieka najlepszego serca, gdyż porządku na służbie księżę sam bardzo pilnował, tak że ochrona pałacowa, ani na minutę zlekceważyć go nie mogła. Jako przykład przedstawiał on niektóre, jakoby dziwactwa Radziwiłła, które, jak wszystkie jego występki, miały jednakże i cel i dobre myśli”⁶

Warto podkreślić, że w dzieciństwie i młodości Kajetan był w bardzo dobrych stosunkach z prawnuczką starego komendanta. Wówczas jeszcze jego wnuk „pan Larzak był mężczyzną bardzo reprezentacyjnym. Żona, Polka, także piękna i córki, z których najstarsza Antosia, bardzo urodziwa, była moją rówieśnicą, i w wieku 8-10-12 lat bardzo się z nią lubiliśmy ... W Dołhem

⁶ Гусева, Р.Н. В поисках Юзефа Крашевского: проза и переводы/Руслана Гусева. – Брест: Альтернатива, 2012. – 196с. – С. 60.

komunikowaliśmy się często. Zawsze tylko straszne było przebywanie w drodze, szczególnie niedalekiej, z powodu brodzenia po błotach – bardzo, bardzo głębokiego. Sądząc ze wspomnień Kajetana, w okolicy Prużan w starych czasach mieszkało wiele ciekawych osobistości (J. Kraszewski *radziwiłłowska trylogia* „Ostatnie minuty księcia wojewody” („Panie Kochanku”). *À propos*, jego skrócony wariant w tłumaczeniu na język białoruski był opublikowany w 1998 roku w dzienniku „Krynica” („Źródło”).

Oto jak wspomina Kajetan Kraszewski swój majątek rodowy:

„Dołhe było prawdziwym niedużym typowym majątkiem zamożnego szlachcica, z przednimi łąkami, otaczającymi pola i majątek ... Dwór pierwszy – duży, z zabudowaniami gospodarczymi na nim, drugi, mniejszy – przy domu, obok park i jezioro, długie kanały dla osuszenia miejscowości, domek nieduży, ale my w nim miło całą gromadą się mieściliśmy ... Nasze drogie Dołhe, chociaż to mały kącik, ale zawsze był ożywionym, w czasie wakacji lub świąt w ciągu roku bardzo często nasze towarzystwo tam się zbierało... Józef często czytał na głos swoje utwory, grał na fortepianie i rysował przede wszystkim piórem, natchnienie w nim i miłość do życia były niewiarygodne; za jego przykładem Lucjan także rysował, ja zacząłem uczyć się muzyki i trochę rysować”⁷.

Jak wiadomo, dwory szlacheckie pierwszej połowy XIX wieku stanowiły centrum życia kulturalnego, społecznego i politycznego. Dwór Jana Kraszewskiego słynął jako właśnie taki. „Dołheński pan”, zgodnie ze świadectwem współczesnych, był energicznym i silnym gospodarzem. W swoim majątku wykopywał kanały w celu osuszania błot, wznosił zabudowania gospodarcze, wybudował cukrownię, jako „jeden z pierwszych na Litwie”, zaczął przygotowywać torf do ogrzewania. Dobrze znał język łaciński, nieźle niemiecki i francuski. Przyjaźnił się z poetą Franciszkiem Karpińskim”⁸. Dwór Jana Kraszewskiego często odwiedzali sąsiedzi: właściciele ziemscy, chłopci i nawet gubernatorzy. W rodzinie Kraszewskich dużo czytano, najbardziej ulubionym utworem był „Pan Tadeusz” A. Mickiewicza. Książki do czytania dla dzieci wybierała matka Zofia Kraszewska. Zauważmy, że tylko dzięki wspomnieniom Kajetana Kraszewskiego ludzie współcześni mają pojęcie o matce Zofii Kraszewskiej z Malskich:

„O drogiej matce naszej, na pewno, warto by mi było napisać odrębną książkę, ale, ostatecznie pióro syna nie byłoby w stanie opisać jej dobroczynność, żeby stworzyć chociażby jej błady obraz dla dzieci moich. Powiem tylko, że przy wspianiałym wykształceniu wyróżniała się ona najwyższą skromnością, przy trudnych do naśladowania dobroczyńcach, szczerą chrześcijańską pokorą, słowem i wiarą, i rozumem, i wiedzą, jakich na świecie nie

⁷ Конспекты по Ю. И. Крашевскому. Сост. Гусева Р. – Брест: Альтернатива, 2010. – 192с. – Дз. cyt. s. 69

⁸ Покутник Н. Многогранная личность Ю. И. Крашевского. Свіслацкая газета ад 29. 07. 2011.

powiedzieć, że mało, ale i w ogóle nie spotkałem. Taka była nasza matka i tego, co było o niej powiedziane, oczywiście, jest niedostatecznie”⁹.

W swojej książce „Monografia rodu Kraszewskich” Kajetan z dumą cytuje wypowiedzi jednej znajomej damy o tym, że

„Pani Kraszewska tylko z powodu skromności nie dokonuje cudów”. Opowiadając o niej Adamowi Pługowi, Kajetan mówi: „Świętej pamięci matka moja była wspaniałą recytatorką i właśnie ona w tej roli przy domowym ognisku zwykle występowała, dzięki czemu wiele arcydzieł naszej literatury, a wśród nich i „Pana Tadeusza”, poznałem wcześniej, niż dobrze nauczyłem się czytać”¹⁰.

Drugim miejscem na Białorusi, które jest związane z imieniem Kajetana Kraszewskiego jest Świsłocz w okręgu grodzieńskim. Do gimnazjum w Świsłoczy w latach 1827-29 uczęszczał nie tylko Kajetan, ale i przyszły znany pisarz, historyk i malarz Józef Kraszewski. Później w tymże gimnazjum uczyli się kompozytor i malarz Napoleon Orda, założyciel mongoloznawstwa w Rosji Osip Kowalewski, malarz January Suchodolski, geograf Stanisław Górski, działacze polityczni Wiktor Geltman i Romuald Traugutt, przywódca powstania 1863-1864 Kastuś Kalinowski, pisarze Leon Potocki, Adam Bućkiewicz, Planid Jankowski, Leon Zienkiewicz, arcybiskup miński Michał Gołubowicz i inni znani ludzie – absolwenci Grodzieńskiego gimnazjum gubernialnego, na którego otwarcie w Świsłoczy w swoim czasie dał zgodę Aleksander I.

Wszyscy absolwenci – prozaicy Gimnazjum w Świsłoczy pozostawili wspomnienia o nim. Ale u podstaw wszystkich tych wspomnień legł obraz Świsłoczy, pozostawiony przez brata Kajetana, Józefa Ignacego Kraszewskiego¹¹. Właśnie tu z wieloma spośród uczniów nastąpiły znaczące przemiany:

„Spokojne życie Świsłoczy, gdzie wymagano ostatecznie zająć się nauką, choćby z tego powodu, że nie było wyboru, i mnie, i wielu innych po prostu zmuszono z gorącym sercem oddać się książkom, pracy. W młodym wieku, przy czynnym rozumie, jeśli nie ma niczego, co by odciągało, co by kusilo jakimś cudem, byliśmy zmuszeni rzucić się do nauki, czując potrzebę zajęć, które by wyczerpały nasze siły ... W dużych miastach rozum rozpala się obrazem żywego, czynnego świata, życia; tutaj wszyscy z otoczenia oddychają nauką, oddając jej wszystkie swoje siły i nic od niej nie odciągają. To prawda, że ja najwięcej nauczyłem się podczas krótkiego pobytu w Świsłoczy, aniżeli w latach ubiegłych, w innych miastach”¹². Zauważmy, że spadkobiercami gimnazjum w różnych latach były rosyjskie, białoruskie i polskie seminaria nauczycielskie, gimnazjum im. R. Traugutta, a w czasie powojennym – świsłoczańska szkoła średnia.

⁹ Конспекты по Ю.И. Крашевскому. Сост. Гусева Р. Брест 2010, s. 67-68.

¹⁰ Конспекты по Ю.И. Крашевскому. Сост. Гусева Р. Брест 2010, s. 69.

¹¹ Dokładną analizę wspomnień przeprowadził Tadeusz Budrewicz w książce: *Kraszewski – przy biurku i wśród ludzi*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004.

¹² Конспекты по Ю.И. Крашевскому...Dz. cyt., s. 120-121.

Kajetan ukończył gimnazjum w Świsłoczy, miał talent do rysowania i zdolności do nauk, został znanym astronomem, pisarzem, kompozytorem. Stworzył w Dołhem, na Brzeszczyźnie, obserwatorium astronomiczne. A jego brat Lucjan – utalentowany malarz, ilustrował powieści starszego brata.

Zmarł Kajetan 1 lipca 1896 roku w sąsiednim Kuplinie. Po jego śmierci majątkiem zaczął zarządzać syn Bogusław, a później – wnuczka Maria. W czasie wojny rosyjsko-polskiej majątek spłonął.

Dzisiejszy czytelnik wie także, że duży rozdział w książce J. Kraszewskiego „Wspomnienia o Wołyniu, Polesiu, Litwie” są poświęcone białoruskiemu miastu Pińsk, które jest nazywane „polskim Liverpoolem”. Jak zatem widzimy, Brzeszczyzna i Białoruś w życiu Kajetana i całego rodu Kraszewskich zajmowała znaczące miejsce i dziś można z pewnością konstatować, że takie znaczące osobowości jak Kajetan Kraszewski, łączą narody, bratają państwa, znoszą granice, wymyślone przez ludzi.

Literatura

1. Города, местечки и замки Великого княжества Литовского: Энциклопедия/Саламаха В.П. – Минск: «Белорусская Энциклопедия», 2009.
2. Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею. Т. 5. Акты Брестского и Гродненского городских судов с присовокуплением привилегий на землевладение в Брестской и Кобринской экономиях. Вильна, 1871, с. 426-428.
3. Гусева, Р.Н. В поисках Юзефа Крашевского: проза и переводы. Брест: Альтернатива 2012. – 196 с.
4. Гусева, Р.Н. Дары пилигрима: стихи. пер. И. Гусевой. Сост. Р. Гусева. Брест: Альтернатива 2010.
5. Гусева, Р.Н. Третья попытка: лирика, переводы. Руслана Гусева. Брест: Альтернатива 2010.
6. Гусева, Р.Н. Песнь о Витоле: фрагменты поэмы. Ю. И. Крашевский; сост. Р. Н. Гусева; пер. с пол. Р. Гусевой. Брест: Альтернатива 2011.
7. Гусева, Р.Н. Конспекты по Ю.Крашевскому. Брест: Альтернатива 2010.
8. Гусева, Р.Н. К Крашевскому в Романов и Долгое. Стихи и проза. сост. Р. Н. Гусева. Брест: Альтернатива 2009.
9. Tadeusz Budrewicz. Kraszewski – przy biurku i wśród ludzi. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej. Kraków 2004.
10. Покутник Н. Многогранная личность Ю. И. Крашевского Свіслацкая газета ад 29.07.2011.

Z języka rosyjskiego przełożyła dr Danuta Kramarska